

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

ОЛІФЕР ОЛЕНА ЄВГЕНІЇВНА

УДК 141:159.923.2(043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ В АНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук



Київ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Криворізькому державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
ШРАМКО Ярослав Владиславович,
Криворізький державний педагогічний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: член-кореспондент Національної академії наук
України, доктор філософських наук, професор
ХАМІТОВ Назіп Віленович,
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
філософської антропології;

доктор філософських наук, професор
СИНІЦЯ Андрій Степанович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, професор кафедри історії філософії.

Захист дисертації відбудеться «16» січня 2025 року об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «16» грудня 2024 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Ярошенко А.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема ідентичності особистості є класичною філософською проблемою, яка укорінена в англomовному філософському дискурсі і стає вельми актуальною в контексті війни в Україні. Починаючи з ХХ століття, до зазначеної проблематики звертається аналітична філософія, яка відзначається використанням методів логічного та концептуального аналізу для вирішення традиційних філософських питань.

Українська філософська думка приділяє значну увагу проблемам буття особистості та її ідентичності. Методологічні основи дослідження особистості в організованому суспільстві були закладені В. Андрущенком, М. Бойченком і М. Михальченком. Глибокий філософсько-антропологічний аналіз ідентичності особистості здійснили А. Дондюк, В. Загороднюк, Г. Ковадло, К. Малєєв, Т. Лютий і Н. Хамітов. Питання трансформації ідентичності в сучасному суспільстві висвітлюють А. Зубенко, М. Козловець, С. Куцепал, Л. Нагорна, О. Самчук, М. Степико, Т. Подольська та ін. Формування ідентичності особистості у соціальних інститутах, зокрема через освітні практики, а також вплив ідентичності на аксіологічну сферу молоді розглядають В. Андрущенко, В. Вашкевич, Л. Газнюк, Т. Глушко, Д. Свириденко, С. Терепищій і А. Ярошенко.

Попри значну увагу до питання ідентичності в українській філософії, дослідження, виконані в межах аналітичної філософії, залишаються недостатньо репрезентованими. Як виняток можна назвати праці Д. Сепетого та А. Синиці, які звертаються до аналітичної філософії, але не здійснюють детального аналізу проблеми ідентичності особистості. Актуальність нашого дослідження полягає в необхідності філософського осмислення проблеми ідентичності особистості на матеріалі аналітичної філософії задля введення цієї проблематики до українського філософського дискурсу. В межах аналітичної філософії проблема ідентичності розглядається переважно в онтологічному

аспекті, тоді як соціально-філософський аналіз перебуває на стадії становлення. Тому особливо важливим є дослідження саме соціально-філософського аспекту проблеми ідентичності особистості, представленого в аналітичній філософії.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Основи осмислення проблеми ідентичності особистості були закладені Платоном, Аристотелем, Августином Блаженим і Томою Аквінським, які розглядали її в контексті ширших філософських проблем. У XVI-XVIII ст. до питання ідентичності звертаються Дж. Батлер, Т. Гоббс, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Дж. Лок, Т. Рід і Д. Юм.

У XX столітті аналітична філософія розвиває зазначену проблему у межах різних напрямів. Історичний розвиток проблеми ідентичності особистості аналізують М. Айерс, Дж. Барресі, Дж. Макі, Р. Мартін, Г. Стросон, У. Тіль, К. Форстром. Неолокіанство репрезентовано працями Д. Віггінса, Б. Вільямса, П. Грайса, С. Шумейкера. Анімалістичну концепцію обґрунтовують Е. Олсон і П. Сноуден, тоді як Д. Парфіт розробляє концепцію нонредукціонізму. Нормативний підхід представлений роботами М. Братмана, К. Корсгаард, К. Ровейн і Г. Франкфурта, а наративний – працями Дж. Блустейна, Д. Веллемана, К. Еткінза, М. Слорса, М. Шехтман і Д. Шумейкера.

Категорію «соціальна ідентичність» розробили П. Берк, В. Джеймс, І. Гофман, Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Марсія, Дж. Мід, Ш. Страйкер, Г. Теджфел і Дж. Тернер.

В українській соціальній філософії проблема ідентичності особистості аналізується у працях А. Артеменка, А. Зубенко, О. Попової, Т. Подольської, М. Єгупова. Ідентичності групових суб'єктів та колективів присвячено роботи М. Гримич, Т. Глушко, О. Йосипенко, М. Козловця, В. Кременя і В. Ткаченка, О. Рафальського, З. Самчука, Н. Кривди, С. Сторожук, Л. Нагорної, М. Степика. Проблему ідентичності соціальних інститутів розглядають В. Андрущенко,

Д. Свириденко, С. Терепиций, А. Ярошенко. Зв'язок між ідентичністю особистості й соціальною ідентичністю досліджують В. Загороднюк, О. Зернецька, С. Куцепал, О. Литвинчук, Я. Любивий, В. Лях, В. Чернієнко.

Ідентичність особистості у суспільстві аналізують з позиції екзистенціалізму (Л. Газнюк і Ю. Семенова), персоналізму та психоаналізу (П. Гнатенко, В. Павленко, С. Крилова), феноменології (А. Дондюк, Г. Коваadlo), філософської антропології як метаантропології (Н. Хамітов), світогляду нігілізму в бутті людини (Т. Лютий), наративних практик (Т. Подольська, О. Попова, О. Самчук), підкреслюючи аксіологічні (В. Андрущенко), гендерні (С. Крилова), соціально-економічні (Т. Глушко), соціально-політичні (К. Малєєв, О. Рафальський, З. Самчук) аспекти зазначеного явища.

Попри наявність соціального аспекту у філософських розвідках, в українській філософії майже відсутній аналіз проблеми ідентичності особистості з позиції аналітичної філософії. Водночас аналітичній філософії бракує всебічного соціально-філософського розгляду проблеми ідентичності особистості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст дисертації відповідає плану комплексної науково-дослідницької програми кафедри філософії Криворізького державного педагогічного університету «Філософсько-методологічні засади раціонально-комунікативних практик сучасного інформаційного суспільства» (номер державної реєстрації: 0120U105607). Тема дисертації затверджена Вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 7 від 21.12.2023 р.).

Мета дисертації – здійснити соціально-філософський аналіз проблеми ідентичності особистості в контексті аналітичної філософії.

Досягнення поставленої мети передбачає постановку та розв'язання таких **дослідницьких завдань:**

– здійснити концептуальний аналіз поняття «ідентичність особистості», виявивши основні суперечливі аспекти проблемного поля і простеживши трансформацію проблеми ідентичності особистості в історії філософії;

– проаналізувати концептуальну модель ідентичності особистості в онтології, з'ясувавши необхідні передумови її розгляду в контексті соціальної філософії;

– дослідити й описати концептуальну модель практичної ідентичності;

– зіставити нормативні та наративні концепції в межах моделі практичної ідентичності;

– здійснити соціально-філософський аналіз практичної ідентичності;

– здійснити концептуальний аналіз категорії «соціальна ідентичність»;

– порівняти практичну й соціальну ідентичності;

– запропонувати шляхи вдосконалення моделі практичної ідентичності як однієї зі способів розгляду ідентичності особистості в соціальній філософії у зв'язку з категорією «соціальна ідентичність».

Об'єкт дослідження – проблема буття особистості в суспільстві у контексті збереження ідентичності.

Предмет дослідження – соціально-філософське спрямування концепцій ідентичності особистості в сучасній аналітичній філософії.

Методи дослідження. Основною джерельною базою є концепції ідентичності особистості в аналітичній філософії, що робить доцільним здійснення дослідження в межах цієї парадигми. Одним із таких методів є концептуальний аналіз, що передбачає моделювання та опис понять через логічний аналіз мови задля з'ясування необхідних і достатніх умов для суджень про ідентичність особистості. За його допомогою визначено проблемне поле категорії «ідентичність особистості», виявлено ключові судження в аналітичній філософії, у яких розкривається зазначена категорія, та здійснено спробу її адаптації до соціальної філософії. Порівняння концепцій соціальної та

практичної ідентичностей дозволило сформулювати основні положення моделі практичної ідентичності в контексті соціальної філософії.

Для виявлення проблемних аспектів застосування поняття в нових умовах був використаний метод уявного експерименту: розроблено два уявних експерименти задля дослідження евристичного потенціалу моделі практичної ідентичності.

Наукова новизна результатів дисертації полягає насамперед у тому, що проблема ідентичності особистості, як її формують в аналітичній філософії, була перенесена в соціальну філософію. Здійснено соціально-філософський аналіз практичної ідентичності як моделі ідентичності особистості. Охарактеризовано проблеми застосування цієї моделі для опису суспільного буття, зокрема «проблеми початкової та кінцевої точок». Запропоновано підхід до їх розв'язання з урахуванням соціальної взаємодії як критерію ідентичності особистості й соціальної ідентичності як важливого чинника щодо збереження темпоральної тривалості особистості.

Новизна дослідження конкретизується в таких положеннях, які виносяться на захист:

Уперше:

– на матеріалі аналітичної філософії розглянуто соціально-філософські аспекти проблеми ідентичності особистості, яка полягає в обґрунтуванні логічно необхідних і достатніх умов, що забезпечують самототожність особистості в межах певної моделі темпоральної тривалості буття людини. В контексті соціальної філософії проблему ідентичності особистості можна інтерпретувати як формування Я й збереження його цілісності й кількісної незмінності впродовж часу шляхом суспільної взаємодії, а також інтеграцію суспільного досвіду, здобутого через виконання соціальної ролі в межах соціальних груп;

– в науковий ужиток сучасної української соціальної філософії введено поняття «практична ідентичність», яке було запропоноване К. Корсгаард, і визначається через розуміння особистості як суб'єкта діяльності, здатного усвідомлювати власні дії та приписувати їх собі. На основі визначення практичної ідентичності через діяльність доведено, що вона реалізується через взаємодію з іншими під час включення індивіда в соціальні та культурні інститути, практична ідентичність особистості є соціально-філософською моделлю опису буття людини в суспільстві;

– запропоновано порівняння категорій «практична ідентичність» і «соціальна ідентичність», їх відмінність полягає в тому, що практична ідентичність є внутрішнім відношенням, яке описує унікальність і автентичність буття особистості у діяльності, тоді як соціальна ідентичність – зовнішнє відношення, що виникає під час ідентифікації соціального суб'єкта з соціальною групою чи роллю. Запропоновано вдосконалити концептуальну аналітичну модель практичної ідентичності, врахувавши чинник соціальної взаємодії як критерій ідентичності. Завдяки суспільній взаємодії особистість набуває здатності інтегрувати здобутий досвід у наратив, перетворюючи соціальні ідентичності на частину індивідуальної життєвої історії, підтримуючи цілісність свого Я;

– на прикладах уявних експериментів, сконструйованих нами, доведено, що нормативні концепції (К. Корсгаард, К. Ровейн, Г. Франкфурт) і наративні концепції (М. Шехтман, К. Еткінз, Д. Шумейкер) щодо ідентичності особистості слід розглядати разом в моделі практичної ідентичності. Доведено, що в окремому вигляді вони не дають повного опису проблеми ідентичності особистості в соціальній філософії. Нормативні концепції визначають механізм підтримання незмінності Я, забезпечуючи його самототожність, але не враховують темпоральний вимір людини. Наративні концепції хоч і описують

буття у часі, однак спираються на механізм підтримання Я в діяльності, визначений нормативними концепціями.

Удосконалено й уточнено:

– термінологічну базу дослідження, зокрема, це стосується понять «ідентичність особистості», «практична ідентичність», «соціальна ідентичність», «особистість» і «критерій ідентичності»;

– тлумачення особистості як соціальної сутності в аналітичних концепціях К. Корсгаард, К. Ровейн і М. Шехтман, згідно з якими особистість є суб'єктом діяльності, спроможним усвідомлювати свої вчинки як власні й нести за них відповідальність. Будь-яка діяльність та супутнє їй почуття відповідальності виникають через залучення індивіда до соціальної взаємодії. Формування особистості невіддільне від суспільства;

– тезу про те, що соціальна взаємодія є критерієм ідентичності в практичній моделі, оскільки через взаємодію з іншими індивід інтегрує розрізнені мотиви, бажання та плани в одне цілісне Я, формує причини для подальшої діяльності, таким чином підтверджуючи свій статус особистості. У процесі соціальної взаємодії особистість постійно здобуває новий досвід, який інтегрує з раніше отриманим за допомогою наративу. Завдяки цьому Я зберігає свою цілісність і кількісну незмінність у часі. Соціальна взаємодія виступає критерієм ідентичності ще й тому, що забезпечує тривалість особистості в часі як самототожної сутності;

– підхід до аналізу категорії «соціальна ідентичність» в її соціологічному та психологічному розумінні, представленому у працях В. Джеймса, Дж. Міда, Ч. Кулі, І. Гофмана, Дж. Тернера та Г. Теджфела, в контексті соціально-філософського аналізу. Наголошено, що соціальна ідентичність тісно пов'язана з ідентичністю особистості, однак не зводиться до неї. Соціальна ідентичність – це ідентифікація особистості з певною соціальною роллю чи групою під час суспільної взаємодії. Такий вид ідентичності має властивості мінливості та

множинності, а також акцентує на типовому, тоді як ідентичність особистості – на унікальному. Соціальна ідентичність є зовнішнім відношенням, тоді як ідентичність особистості виступає засадою темпоральної тривалості самототожного Я;

– розуміння наративу як способу поєднання соціального й особистого для формування ідентичності. Наратив як спосіб опису темпоральної тривалості особистості під час соціальної взаємодії здатний інтеріоризувати соціальні ідентичності індивіда, синтезуючи їх у цілісне Я для забезпечення тривалості особистості у часі.

Набули подальшого розвитку:

– погляди аналітичних філософів, зокрема Д. Вігінса, Д. Льюїса, Р. Нозіка й Г. Нунана, щодо зв'язку темпоральних моделей опису буття індивіда з проблемою критеріїв ідентичності особистості: критерій ідентичності набуває значення лише в межах певної моделі. Тривимірна онтологічна модель розглядає як критерій зв'язність свідомості й неперервність фізичного буття. Чотиривимірна онтологія ж акцентує на тривалості психічних процесів між усіма темпоральними частинами особистості впродовж її існування;

– інтерпретація проблеми ідентичності особистості як питання характеристики минулого досвіду, запропонована М. Шехтман. Ідентичність особистості в соціальному контексті – це не тотожність, що тлумачиться з позиції формальної логіки, а спосіб функціонування цілісного Я, яке залишається незмінним та кількісно сталим, якщо особистість переосмислює свою соціальну діяльність;

– теза про соціальну природу процесу реідентифікації у контексті збереження ідентичності особистості. Реідентифікація, тобто повторна атрибуція вже здійснених вчинків задля поєднання їх у єдиному Я, відбувається лише у соціальній взаємодії, оскільки в стосунках з іншими особистість формулює для себе так звану «універсальну мету суб'єктності» (за К. Ровейн) –

основну мотивацію залишатися самототожним суб'єктом діяльності. Особистість прагне бути особистістю, а для цього їй необхідно бути залученою до суспільної взаємодії, оскільки механізм збереження ідентичності в часі пов'язаний зі здобуттям досвіду;

– думка про взаємозв'язок соціальної й особистісної ідентичностей в межах наративу. Аналітичні філософи, зокрема М. Шехтман, Д. Шумейкер та А. Макінтайр, розглядають наратив як спосіб лінійної організації досвіду для формування цілісного Я, визнаючи його здатність конструювати суспільні практики та інтегрувати їх у особистісний досвід. Наратив виступає засобом інтеріоризації соціальних ідентичностей, які особистість набуває через виконання соціальних ролей, надаючи їм персональний зміст.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Результати дисертації можна застосувати для подальшого дослідження ідентичності в інших суспільствознавчих науках задля збагачення інструментарію дослідження й подальшої модернізації змісту освіти у викладанні філософських дисциплін, зокрема при створенні нового методологічного проєкту викладання аналітичної філософії і при вдосконаленні лекційних курсів з історії філософії, соціальної філософії, етики чи культурології. Основні положення дисертації, які були висвітлені також в наукових публікаціях, використовувалися під час написання посібника кафедри філософії «Філософія: теоретичний курс» – у розділі 7 «Філософська антропологія» в пункті 3.2 «Проблема особистості у філософії».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної пошукової роботи, у якій набули розвитку власні ідеї та розробки автора. Основні положення роботи та висновки зроблені автором самостійно й висвітлені в одноосібних публікаціях.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації та її результати неодноразово обговорювалися на

засіданнях науково-методологічного семінару кафедри філософії Криворізького державного педагогічного університету, а також пройшли апробацію на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету» (м. Київ, у 2016, 2017, 2024 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття» (м. Ужгород, квітень 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Київ, вересень 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.» (м. Київ, квітень 2018 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (м. Дніпро, травень 2018 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика актуальних наукових досліджень» (м. Запоріжжя, вересень 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія» (м. Київ, жовтень 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, січень 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Одеса, січень 2020 р.), Міжнародній науковій конференції «The Second International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2021)» (м. Кривий Ріг, травень 2021 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень» (м. Полтава, серпень 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 29 одноосібних публікаціях, із них – 11 статей – у фахових виданнях України з філософських наук, 1 – у закордонному виданні, 15 – в інших виданнях і збірниках матеріалів

конференцій. Також дисертанткою здійснено 2 наукові переклади першоджерел за темою дослідження.

Структура й обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить три підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків і списку використаних джерел (263 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, з яких основна частина – 182 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, дослідницькі завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено методи, наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, а також ступінь апробації, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади аналізу проблеми ідентичності особистості в аналітичній філософії»** проаналізовано поняття «ідентичність особистості», описано розвиток проблеми ідентичності особистості в історії філософії та обґрунтовано методологію дослідження.

У підрозділі 1.1. **«Філософський зміст поняття «ідентичність особистості»** з'ясовано, що поняття «ідентичність особистості» є полісемантичним, і виявлено основні суперечності в його розумінні. Ідентичність особистості – це (1) тотожність із собою та однаковість з іншими; (2) проблема тривалості у часі, що має діахронічний та синхронічний зрізи; (3) передбачає якісний і кількісний види тотожності.

Підрозділ 1.2. **«Розвиток проблеми ідентичності особистості в історії філософії»** описує трансформацію проблеми ідентичності особистості від античності до аналітичної філософії ХХ ст. Спочатку проблема формувалася в контексті інших питань, зокрема співвідношення душі й тіла. Платон, Аристотель, Августин Блаженний, Тома Аквінський звертаються до цієї теми з

такої перспективи. У середньовічній філософії формується субстанційне розуміння ідентичності особистості. Класичний етап дослідження розпочинається з філософії Дж. Лока, який тлумачить ідентичність як збереження усвідомлення власного Я протягом часу. Сучасний етап включає неолокіанство (Д. Віггінс, Б. Вільямс, П. Грайс, С. Шумейкер), анімалізм (Е. Олсон, П. Сноуден), нонредукціонізм (Д. Парфіт), нормативні концепції (К. Ровейн, Г. Франкфурт, К. Корсгаард) і наративні концепції (М. Шехтман, К. Еткінз, Д. Шумейкер).

У підрозділі 1.3. **«Методологічні засади дослідження проблеми ідентичності особистості»** зазначено, що аналітична філософія виступає основною методологією. Тому для розгляду проблеми ідентичності особистості були застосовані властиві їй методи: концептуальний аналіз й уявний експеримент. Описано уявні експерименти Дж. Лока і сучасні сценарії, поширені в аналітичній філософії.

У другому розділі **«Розвиток проблеми ідентичності особистості в аналітичній філософії: від онтології до практичної філософії»** проаналізовано онтологічний підхід до проблеми ідентичності особистості та показано закономірність її переосмислення в етиці.

У підрозділі 2.1. **«Проблема опису тривалості ідентичності особистості в часі: тривимірна й чотиривимірна онтологічні моделі»** розглянуто тривимірну модель як класичну, що є холістичною, атемпоральною та інваріантною, і чотиривимірну модель, яка є мереологічною, просторово-часовою та варіативною, що застосовується в аналітичній філософії для опису ідентичності з собою в майбутньому.

У підрозділі 2.2. **«Редукціоністський і нонредукціоністський підходи до проблеми критеріїв ідентичності особистості»** з'ясовано, що психічний та фізичний критерії не є достатніми для обґрунтування ідентичності. На прикладі концепції Д. Парфіта показано, що проблема ідентичності є широкою та

містить суперечності в онтологічних моделях, тому запропоновано переглянути її з погляду практичної філософії.

Підрозділ 2.3. **«Становлення практичного підходу до проблеми ідентичності особистості»** аналізує поняття «практична ідентичність», яке описує формування ідентичності особистості як суб'єкта діяльності через атрибуцію дій і покладання відповідальності за них. Збереження практичної ідентичності відбувається через реідентифікацію – постійне відновлення цілісності Я шляхом переосмислення й повторного приписування вчинків.

У третьому розділі **«Категорія «ідентичність особистості» в соціальному контексті»** здійснено соціально-філософський аналіз моделі практичної ідентичності та запропоновано шляхи її вдосконалення в соціальній філософії.

У підрозділі 3.1. **«Специфіка практичної ідентичності особистості в соціально-філософському контексті»** доведено взаємозалежність нормативного та наративного напрямів, запропоновано об'єднати їх у межах моделі практичної ідентичності. Виявлено дві проблеми моделі практичної ідентичності в соціальній філософії: «проблема початкової точки», що стосується виникнення першого мотиву й дії, та «проблема кінцевої точки», яка пов'язана з відкритістю наративу.

Підрозділ 3.2. **«Концептуальна модель практичної ідентичності в соціально-філософському зрізі»** аналізує застосування моделі практичної ідентичності в соціальній філософії, пропонуючи її подальше поліпшення. Доведено, що атрибуція діяльності виникає під час соціальної взаємодії, а тому врахування соціальної взаємодії як критерію ідентичності дозволяє розв'язати «проблему початкової точки».

У підрозділі 3.3. **«Поєднання зовнішнього і внутрішнього: зв'язок практичної та соціальної ідентичностей»** здійснено аналіз категорії «соціальна ідентичність» у концепціях праць І. Гофмана, В. Джеймса,

Е. Еріксона Ч. Кулі, Дж. Міда, Г. Теджфела, Дж. Тернера та ін. З'ясовано, що соціальна ідентичність полягає у формуванні Я в соціальній взаємодії, стосується належності до соціальних груп і виконання соціальних ролей. Вона є процесом і результатом ідентифікації з соціальною групою. Соціальна ідентичність змінюється разом зі змінами соціального статусу, але формує сталий образ соціального суб'єкта, створюючи наратив.

Запропоновано розглядати практичну та соціальну ідентичності двома етапами одного й того ж процесу становлення цілісного й тривалого Я. Соціальна ідентичність стосується зовнішнього опису ідентичності особистості, практична ідентичність – внутрішнього. У наративі соціальна ідентичність, яку особистість набуває у соціальній взаємодії, стає частиною внутрішнього досвіду особистості. Такий синтез уможливорює розв'язання сформульованої нами «проблеми кінцевої точки».

ВИСНОВКИ

1. Проблема ідентичності особистості розуміється як питання збереження особистістю власної тривалості в часі. В історичному розвитку наявні три етапи: зародження, класичний і сучасний етапи. Спочатку проблема ідентичності особистості формувалася як проблема співвідношення душі й тіла. Згодом вона стає самостійним предметом філософського дослідження. Дж. Лок формулює несубстанційний підхід до ідентичності як усвідомлення особистості власного Я впродовж часу. На сучасному етапі аналітичні концепції ідентичності особистості проходять шлях розвитку від онтологічної проблематики до практичної філософії. Соціальний аспект ідентичності особистості представлений, але аналітичній філософії бракує всебічного аналізу ідентичності особистості в контексті соціальної філософії.

2. Широке проблемне поле категорії «ідентичність особистості» унеможливорює побудову надійної описової моделі в онтології. Проблему

ідентичності слід розглядати з урахуванням розуміння особистості як суб'єкта діяльності та соціально детермінованої сутності. Дослідження ідентичності особистості має враховувати практичні аспекти, такі як покладання відповідальності, взаємодія з іншими та існування групових суб'єктів.

3. У моделі практичної ідентичності особистість залишається тотожною, поки вона спроможна діяти, зокрема вступати в суспільну взаємодію, усвідомлювати виконані дії як свої. На підставі цього інші суб'єкти визнають її статус особистості, що уможлиблює подальшу взаємодію. Проблему ідентичності особистості інтерпретують як збереження цілісності й кількісної незмінності Я у практичній діяльності. Цілісність Я постійно підтримується в процесі діяльності завдяки реідентифікації – переосмисленню минулого досвіду під час інтеграції з щойно здобутим.

4. У межах практичної моделі ідентичності особистості виокремлюються два напрями: нормативний і наративний, які слід розглядати в комплексі. Однак їхнє поєднання породжує так звані «проблеми початкової та кінцевої точок». Перша проблема стосується механізму виникнення початкового мотиву діяльності та формування атрибуції цієї діяльності, тоді як друга – відкритості та незавершеності індивідуального наративу.

5. У соціальній філософії проблему ідентичності особистості треба формулювати з огляду на те, що особистість – суб'єкт соціальної діяльності. Соціальна взаємодія є передумовою виникнення ідентичності, оскільки ідентичність формується під час включення індивіда до суспільства, тому соціальна взаємодія виступає критерієм ідентичності. Модель практичної ідентичності через звернення до наративу та соціальної взаємодії описує, як прищеплюються цінності й упорядковується соціальний простір.

6. Соціальна ідентичність полягає у формуванні Я під час соціальної взаємодії, що викликає необхідність зовнішнього оцінювання результатів діяльності. Соціальна ідентичність є процесом і результатом ототожнення себе

з соціальними ролями та групами, що супроводжується створенням сталого образу себе як соціального суб'єкта, який є основою особистісного наративу.

7. Порівняння практичної та соціальної ідентичностей показує, що вони розглядають особистість у суспільній взаємодії і застосовують конструктивістський підхід до аналізу Я. Водночас соціальна ідентичність зосереджується на типовому, множинному й акцентує увагу на ідентифікації з іншими. Натомість ідентичність особистості є унікальною та одиничною. Вона виступає принципом єдності цілісного, кількісно незмінного Я. Соціальна ідентичність має зовнішній характер стосовно особистості, тоді як практична ідентичність є внутрішньою.

8. «Проблеми початкової та кінцевої точок» знаходять розв'язання, якщо розглядати практичну та соціальну ідентичності продовженнями одного й того ж процесу формування і підтримання цілісного Я. Через наратив соціальна ідентичність, яку особистість набуває через виконання соціальних ролей і взаємодії з іншими в соціальних групах, стає частиною внутрішнього досвіду особистості.

СПИСОК РОБІТ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Оліфер О. Є. Проблема ідентичності особистості у філософії античності та Нового часу. *Актуальні проблеми духовності*. 2016. № 17. С. 60–71. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i17>
2. Оліфер О. Є. Проблеми тотожності в онтології: якісна тотожність. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2017. № 13. С. 104–109.
3. Оліфер О. Є. Критерії ідентичності особистості в англо-американській філософії. *Актуальні проблеми духовності*. 2017. № 18. С. 129–147. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v18i1.22>

4. Оліфер О. Є. Проблема поділу як ключовий аспект ідентичності особистості. *Гілея : науковий вісник*. 2017. № 126. С. 357–359.
5. Оліфер О. Є. Проблема взаємозв'язку мови та ідентичності особистості. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2018. № 20. С. 67–72.
6. Оліфер О. Є. Передмова до публікації : Дж. Батлер «Про ідентичність особистості». *Актуальні проблеми духовності*. 2018. № 19. С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.31812/apd.v0i18>
7. Оліфер О. Є. Соціально-філософський підхід до проблеми тотожності особистості. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21, № 5. С. 115–122. DOI: <https://doi.org/10.15421/171876>
8. Оліфер О. Є. Чи дійсно проблема тотожності особистості розвивається в аналітичній філософії? *Гілея : науковий вісник*. 2018. № 138. С. 112–115.
9. Оліфер О. Є. Філософія Т. Ріда: критика локкіанської концепції ідентичності особистості. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. № 22. С. 139–155. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4459>
10. Оліфер О. Є. Ідентичність в аналітичній філософії, соціології та психології: спільне і відмінне. *Актуальні проблеми духовності*. 2022. № 23. С. 266–286. DOI : <https://doi.org/10.31812/apm.7630>
11. Оліфер О. Є. Порівняння практичного й онтологічного підходів до проблеми ідентичності особистості в аналітичній філософії. *Актуальні проблеми духовності*. 2023. № 24. С. 45–60. DOI : <https://doi.org/10.31812/apm.7682>

Статті у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Оліфер О. Є. Проблема взаємозв'язку мови та ідентичності особистості. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2018. № 20. С. 67–72. (Index Copernicus).

2. Оліфер О. Є. Соціально-філософський підхід до проблеми тотожності особистості. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21, № 5. С. 115–122. DOI : <https://doi.org/10.31812/apm.7630> (Index Copernicus).

3. Оліфер О. Є. Чи дійсно проблема тотожності особистості розвивається в аналітичній філософії? *Гілея : науковий вісник*. 2018. № 138. С. 112–115. (Index Copernicus).

Статті у зарубіжних виданнях:

1. Olifer O. The introduction of the problem of personal identity in the university course of philosophy. *SHS Web of Conferences*. 2021. Vol. 104. 02005. DOI : <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402005>

Матеріали і тези наукових конференцій:

1. Оліфер О. Є. Концепції ідентичності особистості в сучасній аналітичній філософії. *Дні науки філософського факультету–2016* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 20-21 квітня 2016 року). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. Ч. 1. С. 160–162.

2. Оліфер О. Є. Критерії ідентичності особистості в англо-американській філософії. *Дні науки філософського факультету–2017* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 25-26 квітня 2017 року). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. Ч. 2. С. 104–106.

3. Оліфер О. Є. Нон-редукціонізм і важливість категорії ідентичності особистості. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у 3-х частинах (м. Ужгород, 21-22 квітня 2017 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 3. С. 141–144.

4. Оліфер О. Є. Уявні експерименти щодо ідентичності особистості в англо-американській філософії. *Теорія і практика сучасної науки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах (м. Дніпро, 24-25 лютого 2017 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 27–30.

5. Оліфер О. Є. Соціальний аспект проблеми ідентичності особистості *Перспективи розвитку сучасної науки* : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах (м. Київ, 29-30 вересня 2017 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 139–141.
6. Оліфер О. Є. Три основні запитання в концепціях ідентичності особистості. *Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6-7 квітня 2018 року). Київ : ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2018. С. 50–54.
7. Оліфер О. Є. Мова в проблемі тотожності особистості. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики* : зб. тез доп. III Всеукр. наук. конф. (м. Дніпро, 25-26 травня 2018 року). Дніпро, 2018. С. 250–251.
8. Оліфер О. Є. Анімалізм як напрямок у розв'язанні проблеми ідентичності особистості. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28-29 вер. 2018 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 127–130.
9. Оліфер О. Є. Мова як засада ідентичності особистості. *Актуальні питання суспільних наук : соціологія, політологія, філософія, історія* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12-13 жовтня 2018 року). Київ : ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2018. С. 48–52.
10. Оліфер О. Є. Проблема ідентичності особистості : лінійні концепції створення Я. *Суспільні науки : сучасні тенденції та фактори розвитку* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17-18 січня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 37–40.
11. Оліфер О. Є. Ідентичність особистості : проблема виникнення «я». *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-25 січ. 2020 р.). Львів, 2020. С. 10–13.

12. Оліфер О. Є. Проблема ідентичності особистості у середньовічній філософії. *Інноваційні досягнення сучасних наукових досліджень* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 27-28 серпня 2021 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 95–99.

13. Olifer O. The comparison of tree-dimensional and four-dimensional models on metaphysics of personal identity. *Дні науки філософського факультету–2024* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 18-19 квітня 2024 року). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2024. С. 111–113.

Інші публікації:

1. Оліфер О. Є. Нормативний або етичний підхід до проблеми ідентичності особистості в сучасній англо-американській філософії. *Актуальні проблеми духовності*. 2019. № 20. С. 29–43. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i20.2509>

2. Оліфер О. Є. Наративний підхід до проблеми ідентичності особистості в аналітичній філософії. *Актуальні проблеми духовності*. 2020. № 21. С. 46–62. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i21.3880>

3. Батлер Дж. Про ідентичність особистості / пер. з англ. О. Оліфер. *Актуальні проблеми духовності*. 2018. № 19. С. 105–110. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i19.2080>

4. Рід. Т. Розділ 6 Про думку пана Лока щодо нашої особистісної ідентичності / пер. з англ. О. Оліфер. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. № 22. С. 156–159. DOI : <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4460>

АНОТАЦІЯ

Оліфер О. Є. Соціально-філософський аналіз проблеми ідентичності особистості в аналітичній філософії. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2024; Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2024.

Дисертація присвячена проблемі ідентичності особистості, яку формулюють як питання про збереження особистістю власної тотожності впродовж часу. Здійснено розгляд аналітичних концепцій щодо проблеми ідентичності особистості в контексті соціально-філософського аналізу шляхом застосування методу концептуального аналізу й уявного експерименту.

З'ясовано, що модель практичної ідентичності застосовна в соціальній філософії, але потребує розширення. Проілюстровано, що особистість є суб'єктом соціальної діяльності. Соціальна взаємодія постає універсальною метою суб'єктності: індивід прагне бути залученим до зазначеного процесу задля визнання й підтвердження свого статусу особистості. Тож вона виступає засадою, свідченням і проявом ідентичності особистості, а отже, є критерієм самототожності особистості у часі.

Зроблено спробу сконструювати таку модель практичної ідентичності, яка б описувала тривалість Я також як зовнішнє відношення. Задля досягнення зазначеного завдання здійснено концептуальний аналіз категорії «соціальна ідентичність». Доведено, що соціальна й практична ідентичності є двома сторонами процесу формування Я у соціальній взаємодії. Доповнення моделі практичної ідентичності соціальною ідентичністю як зовнішньою оцінкою можливо у наративі, який лінійно організує соціальний досвід, здобутий в

межах соціальної ролі, забезпечуючи тим самим перехід зовнішнього у внутрішнє.

Ключові слова: особистість, ідентичність, ідентичність особистості, практична ідентичність, соціальна ідентичність, аналітична філософія, природа людини, суспільне буття людини, соціальна взаємодія, практична філософія, критерій ідентичності, Я.

ABSTRACT

Olifer O. Ye. The social and philosophical analysis of the problem of personal identity in analytic philosophy. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for the degree of the Candidate of Science in Philosophy in specialty 09.00.03 “Social philosophy and philosophy of history”. – Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, 2024; Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, 2024.

The thesis is devoted to the problem of personal identity, which is formulated as the question of persisting a person’s identity over time. Analytical concepts of the problem of personal identity are examined from the perspective of socio-philosophical analysis, using the methods of conceptual analysis and thought experiment.

It has been found that the framework of practical identity is applicable in social philosophy but requires expansion. The thesis illustrates that a person is a social agent. Social interaction emerges as the universal goal of agency: a person seeks to be involved in this process for recognition and validation of the status of a person. Thus, social interaction serves as the foundation, evidence, and manifestation of personal identity; therefore, it is the criterion of personal identity over time.

The thesis attempts to construct the framework of practical identity that also describes the continuity of the self as an external relation. To achieve this goal, the thesis carries out the conceptual analysis of the category of “social identity”. The

thesis argues that social and practical identities are two sides of the process of forming the self in social interaction. Complementing the framework of practical identity with social identity as an external evaluation is possible within a narrative that linearly organizes social experience gained within the framework of a social role, thereby facilitating the transition from external to internal.

Keywords: person, identity, personal identity, practical identity, social identity, analytic philosophy, human nature, social existence, social interaction, practical philosophy, identity criterion, Self.